

BIBLIOGRAFIA

AA.VV. (1981). *Gran geografia comarcal de Catalunya. Volum 2: El Bages, el Berguedà i el Solsonès*. Fundació Enciclopèdia Catalana. Barcelona.

AA.VV. (2008). *Itinerari de la riera de Rajadell. Descripció dels elements d'interès. La riera de Rajadell*. Document en PDF

AAVV. (2009). *Itinerari. Natura i Modernisme. Entorn de la riera de Rajadell*. Meandre. Associació per la preservació de l'entorn natural de Manresa. Zenobita Edicions. Manresa

AJUNTAMENT DE MANRESA. www.ajmanresa.cat

AJUNTAMENT DE RAJADELL. www.rajadell.org

BUSQUETS i COSTA, Cesc. (2007). *Memòria de la prospecció superficial i estudi de l'impacte sobre el Patrimoni Cultural (Arqueològic, Paleontològic i Arquitectònic). Projecte Nova Carretera C-37. Igualada- Manresa. Tram: Sant Salvador De Guardiola- Enllaç Amb C-25*. Maig 2007. Generalitat de Catalunya

CARANDINI, Andrea (1997). *Historias en la tierra. Manual de excavación arqueológica*. Crítica. Barcelona..

ESPEJO, J. (2008): "Informe del Control i prospecció arqueològica del desdoblament de l'Eix transversal. Carretera C-25, PK 117+095 al 132+380. Tram Aguilar de Segarra-Manresa (Rajadell, Bages)". Memòria inèdita. Generalitat de Catalunya,

GENERALITAT DE CATALUNYA. Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació. www.gencat.cat/cultura/

HARRIS, Edward C. (1991). *Principios de estratigrafía arqueológica*. Crítica. Barcelona.

INSTITUT CARTOGRÀFIC DE CATALUNYA <http://www.icc.es>

MARTIN, Albert (1997): *La vil·la romana de Sant Amanç de Viladés (Rajadell, Bages)*, a Tribuna d'Arqueologia, ISSN 1130-7781, N° 1996-1997, 1997, p. 117-130. Generalitat de Catalunya.

PIERA, Joan (2009). *Memòria arqueològica de la intervenció a l'entorn de la vil·la romana de Sant Amanç (Rajadell, el Bages). Desdoblament de l'eix transversal ctra. C-25 (PK 117+095 al PK 132+380) tram: Aguilar de Segarra-Manresa*. Memòria Inèdita. Generalitat de Catalunya.

SUAU, Laura (2005). *Memòria arqueològica de la intervenció a la vil·la romana de Sant Amanç (Rajadell, El Bages). Desdoblament de l'Eix Transversal ctra. C-25 (PK 87+700 al PK 132+300) Tram Les Olugues-Manresa*. Memòria Inèdita. Generalitat de Catalunya.

ARQUEOLOGIA DELS CENTRES PRODUCTORS DE MANUFACTURES AL COMTAT DE MANRESA (SEGLES X-XII): ELS JACIMENTS DE MONISTROL DE GAIÀ I CAL TICÓ. (GAIÀ-CASTELLNOU DE BAGES)

Gerard CANTONI GÓMEZ¹, Cristian FOLCH IGLESIAS, Jordi GIBERT REBULL, Ramon MARTÍ CASTELLÓ

Grup OCORDE, Universitat Autònoma de Barcelona

INTRODUCCIÓ

Amb aquesta aportació pretenem exposar els avenços experimentats en els darrers anys des del grup de recerca Ocorde en terres de la Catalunya Central, tot donant continuïtat a unes primeres dades publicades en les anteriors jornades d'arqueologia (Folch *et al*, 2012)². Llavors feiem conèixer els resultats acumulats en diversos projectes de prospecció i excavació desenvolupats al llarg d'una quinzena d'anys i que, a nivell geogràfic, se circumscriuen especialment a l'àrea del nord del Bages i el Baix Berguedà. Ara, però, la nostra intenció és centrar-nos en els dos jaciments on hem mantingut activitat durant els darrers temps, Monistrol de Gaià i Cal Ticó. La seva exposició i tractament conjunts es justifiquen, més enllà de la seva proximitat geogràfica, per la seva natura d'establiments caracteritzats principalment per l'existència d'una activitat específica de producció de manufactures que s'insereix en un context històric i cronològic prou precís, que es correspon amb els primers temps comtals (segles X-XII) i la imposició de senyories.

Així mateix, el seu estudi s'insereix, en el marc del projecte genèric, en la recerca a l'entorn dels models de poblament i d'ocupació i organització del territori, recerca que evidentment integra l'anàlisi de les diverses activitats productives i que es desenvolupa fonamentalment a partir de la pràctica arqueològica. Aquesta prioritat, no obstant, no exclou ni molt menys el recurs a una òptica combinada, on l'anàlisi crítica i mesurada de la documentació textual i del registre toponímic complementa i orienta els treballs arqueològics (Folch *et al*, 2010; Folch, Gibert, 2011-a).

Per altra banda, ambdues iniciatives d'excavació, endegades conjuntament l'any 2008, es deriven de dos projectes de prospecció diferents. En el cas de Cal Ticó, i si bé es tractava d'un jaciment ja conegut i catalogat amb anterioritat, la seva consideració com a enclavament d'interès va tenir lloc l'any 2006 en el marc d'un projecte de prospeccions a la vall del Cardener,

¹ Becari del programa ministerial Formació de Profesorado Universitario (FPU) adscrit al Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana, Universitat Autònoma de Barcelona.

² Ocupació, organització i defensa del territori medieval (2009 SGR-727), Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana. Edifici B-Campus de la UAB, 08193, Bellaterra (Barcelona), www.ocorde.com/ramon.marti@uab.cat. Els treballs realitzats s'han dut a terme sota l'empara d'un projecte ministerial (Organización fiscal y ocupación del territorio durante la Alta Edad Media, HAR2009-07874, 2009-2012) i amb el suport del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya. Aprofitem per agrair a les institucions corresponents el suport rebut, agraïment que volem fer extensiu a tots els propietaris dels terrenys on s'han conduït els diversos treballs i, evidentment, a tots els participants que hi han col·laborat.

entre Cardona i Callús, quan la gran quantitat de fragments ceràmics observada en el lloc delata va ja quina podia haver estat la probable funció de l'emplaçament (Folch, Gibert, 2009). Pel que fa a Monistrol de Gaià, la seva localització va tenir lloc l'any 2002 a partir de treballs de prospecció desenvolupats, com veurem, en el marc d'un estudi específic a l'entorn del topònim *monasteriolum*>monistrol (Martí, Colomer, 2002). En tot cas, cal insistir en que, si bé iniciats ja fa uns anys, ambdós projectes es troben encara en curs i, per tant, els resultats que s'ofereixen a continuació representen tan sols una actualització de l'estat de la recerca i una valoració preliminar de conjunt, sotmesos per força a les noves dades que la continuïtat dels treballs haurà d'aportar en els propers anys.

LA FASE COMTAL DE LES FEIXES DE MONISTROL DE GAIÀ: UN ESTABLIMENT DEDICAT A LA PRODUCCIÓ I TREBALL DEL FERRO

A la base d'aquest projecte específic de recerca arqueològica es troba una hipòtesi inicial segons la qual el topònim en qüestió derivaria de l'existència de petits centres monàstics originats, previsiblement, en època visigoda i extingits amb anterioritat a l'època comtal. Pel que fa a la documentació, només hi romandria el topònim com a record de la institució original. Plantejada inicialment ja fa unes dècades (Benet, 1982), aquesta hipòtesi motivà la realització d'una campanya de prospeccions a l'entorn dels casos coneguts a la comarca del Bages per tal d'establir una primera verificació sobre el terreny, en relació a l'origen i les característiques d'aquests establiments (Martí, Colomer, 2011).³ El cas documentat al terme de Gaià fou el que llavors oferí millors garanties d'estudi arqueològic: associat a l'església avui enrunada de Sant Pere de la Roca, antigament de Monistrol, aquí l'antic topònim dona nom a una petita vall tributària per l'esquerra del Llobregat, a l'altura del nucli de Galera, on, a banda de la pròpia església, les prospeccions van permetre detectar la presència de material altmedieval en superfície, en unes feixes situades a poca distància de la primera. És aquí on, des de l'any 2008, conduïm un projecte d'excavacions que està traient a la llum un jaciment extens, i relativament complex, on s'identifiquen de moment dues grans fases d'ocupació (Folch *et al.*, 2010, p. 133-134; Folch *et al.*, 2011-a).

Una primera fase té lloc, de manera aproximada, entre els segles V-VIII, quan trobem dues petites habitacions contigües associades a algunes sitges. A pocs metres, trobem un recinte delimitat per un potent mur de blocs lligats amb fang, l'àrea total del qual ens és encara desconeguda per com es perd, en part, sota la feixa del camp superior, si bé es pot assegurar, de moment, una superfície mínima d'uns 400 m².

Abandonat aquest espai, en un moment encara no determinat, però amortitzat i reblert amb una capa de sediment de potència variable, és hem pogut documentar, sobre aquests nivells, una posterior ocupació d'època comtal amb uns trets molt específics i una evolució dinàmica que s'allarga des del segle X fins a inicis del segle XII, probablement. En un primer moment, l'espai s'estructura en base a dos àmbits contigus (21 i 23), comunicats per la part nord, on s'han localitzat les restes d'un baix forn encara en curs d'excavació. De moment s'ha pogut identificar la seva base, formada per una llosa voltada d'una rebava de terra

cuita i associada a una cubeta reblerta amb sediments cendrosos i abundants carbons. Aquesta ocupació es constata arreu per la presència de sòls de circulació que contenen evidents restes de combustió, així com fragments d'escòries i rebutjos de fosa.⁴

En paral·lel, a l'àmbit 23 es detecta una activitat complementària que, en aquest cas, se centraria, segons el registre observat, en la manipulació del metall pròpiament. Així, diverses cubetes de combustió excavades en el sòl revelen la realització d'operacions d'escalfament⁵, mentre que un gran bloc, aproximadament paral·lelepípede, podria haver constituït versemblantment el basament d'una enclusa. Com arreu, els nivells de circulació contenen abundants cendres, carbons i rebutjos de fosa, que cal relacionar tant amb els treballs de ferreria d'aquest àmbit com amb les activitats siderúrgiques derivades del proper forn de reducció. Aquests espais presenten un moment de reformes important en què s'aixeca un mur que divideix l'àmbit 21, creant una nova habitació més petita en la part nord (àmbit 22). Aquesta operació comporta l'amortització del baix forn i l'alçament de la cota de circulació en aquest nou àmbit, mentre que una llar de foc delimitada amb llosetes s'adossa al nou mur per la cara nord.

Posteriorment, en un moment que cal situar probablement avançat ja el segle XI, es constata l'abandonament d'aquests espais i encara el seu rebliment amb nivells aportats que delaten una nova ocupació que perdura, segons indiquen alguns dels materials ceràmics documentats, potser fins entrat ja el segle XII. Tot i això no ho podem caracteritzar adequadament atès el seu nivell d'afectació per part dels treballs agrícoles d'època moderna i contemporània⁶.

Finalment, cal relacionar amb aquesta ocupació una sèrie de retalls efectuats tant en els nivells de rebliment del recinte previ com fora del seu perímetre, de morfologia irregular i farcits habitualment amb nivells de blocs barrejats amb argila. La seva relació amb els àmbits descrits anteriorment es fa evident per la correspondència, tant a nivell de cotes com dels materials ceràmics continguts, al costat dels quals hi trobem també restes de rebutjos de fosa procedents de les estructures detectades en els àmbits propers.

En referència als materials ceràmics documentats, aquests no desdiiuen el marc cronològic determinat per les datacions radiocarbòniques. Així, com s'observa en altres jaciments coetanis (Roig *et al.*, 1997), aquí predominen les olles de ceràmica de pasta reduïda o neutra, de tons foscos i amb llavis majoritàriament arrodonits, acompanyades d'alguns exemples de gerres amb vessadors i algun cas puntual de sitra. En aquests darrers trobem alguns exemples amb pastes depurades i bescuitades, amb l'interior gris i les superfícies ataronjades, i encara algun fragment on s'observa un tractament espatulat de la superfície. Per altra banda, i com és d'esperar, l'excavació ha ofert un nombre important de fragments informes i alguns objectes de ferro, de moment en procés d'estudi i restauració.

4 De fet, la datació d'una mostra de carbons extreta del nivell de circulació de l'àmbit 21 aporta una cronologia centrada a l'entorn de l'any 1000 (BETA-289561: edat radiocarbònica convencional 1040 ± 40 BP; Cal. AD (2 sigmes): 900-920/950-1040; Cal. AD (1 sigma): 980-1020).

5 S'ha dut a terme una datació sobre el rebliment de carbons d'una d'aquestes estructures de combustió, que ofereix un arc cronològic congruent amb el de l'anàlisi anterior: UBAR-1204: edat radiocarbònica convencional 1065 ± 30 BP; Cal. AD (2 sigmes): 895-925/936-1022; Cal. AD (1 sigma): 903-915/969-1017.

6 Serien indicadors d'aquesta cronologia avançada alguns fragments d'olles de pasta reduïda amb vores exvasades i llavis gruixuts i bisellats, molt semblants a alguns exemples observats, per exemple, al jaciment de L'Esquerda de Roda de Ter (Ollich, 1983-1984).

3 Aquests treballs es van centrar en els quatre casos documentats al segle X o a principis del segle següent: Monistrol de Montserrat (Ordeig, 1999, doc. 516, any 942), Monistrol de Calders (any 1017: Benet, 1982, p. 15; Vigué, 1984, p. 37), Monistrol de Rajadell (Ordeig, 1999, doc. 1247, any 978) i Monistrol de Gaià (Ordeig, 1999, doc. 1376, any 982).

Aquesta ocupació d'època comtal del jaciment de les Feixes de Monistrol ens proporciona, doncs, un molt bon exemple d'establiment orientat de manera específica a la producció de ferro i a l'elaboració i manipulació d'objectes d'aquest material. En aquest mateix context cronològic, l'aparició d'aquest tipus de tallers que integraven activitats, tant d'obtenció del metall com purament de forja o ferreria, ha estat constatada a partir del segle XI en endavant en nuclis urbans o agregats com, per exemple, Peralada o L'Esquerda de Roda de Ter i en altres establiments de caràcter específic, com La Fabregada de Sant Esteve de la Sarga (Llinàs *et al.*, 1998: 114-123; Ollich, Rocafiguera, 2006; Sancho, 1997). Per contra, l'existència de senzills tallers de ferreria integrats en el que podríem considerar assentaments rurals simples d'orientació agropecuària (masos, bàsicament) es detecta també arqueològicament en una cronologia pràcticament coincident amb la fase comtal de Les Feixes de Monistrol, com ho mostra el jaciment relativament proper del Collet de les Caixes, a Navàs (Folch, Gibert, 2011-b).

En qualsevol cas, cal inserir aquesta iniciativa productiva en el marc de les relacions socioeconòmiques que s'estableixen a partir de l'època comtal i, a la vegada, en el llarg i evolutiu procés transformador que s'esdevé durant l'Edat Mitjana. A la Catalunya Central, les fargues, així com les ferreries, no es mantindran alienes als marcs d'enquadrament i la lògica econòmica imposats des d'instàncies senyorials (Sancho, 2011; Fariás, 2001). En aquest cas, cal identificar, segons el testimoni d'una butlla papal de l'any 951, el monestir de Ripoll com la institució a qui deu pertànyer aquesta explotació⁷.

CAL TICÓ: UN CENTRE PRODUCTOR DE CERÀMICA EN ÀMBIT RURAL

Fou en el context del projecte de prospeccions de l'any 2006, doncs, que es va dur a terme la revisió d'aquest jaciment, ja catalogat en l'Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya i on es va poder observar una gran quantitat de ceràmica en superfície en la part superior i en un dels vessants d'una petita elevació (coordenades UTM: 399683/4634593, a 395 m.s.n.m.) envoltada per un pronunciat meandre de la riera d'Argençola, en el terme de Castellnou de Bages. L'estudi d'aquest jaciment, la cronologia del qual se situava llavors, de forma preliminar, vers els segles IX-XI a partir del material ceràmic recollit, revestia un major interès per tal com es podia posar en relació amb el veí lloc d'Argençola, documentat des de l'any 992 juntament amb la seva església de Santa Eulàlia (Ordeig, 1999, doc. 1635).

A partir de les tres campanyes efectuades durant els anys 2008, 2009 i 2011 s'ha excavat una superfície d'uns 350 m² en la plataforma superior del turó, on es documenta un singular conjunt d'estructures que permet caracteritzar el jaciment com un centre productor de ceràmica d'època comtal, amb una cronologia compresa entre els segles X i XII (Folch, Gibert, 2011-c)⁸. Si bé les condicions de conservació del jaciment no

⁷ *"Et in Minorisa quantum ibidem habent monasteriola cum sua pertinentia"* (Ordeig, 1999, doc. 685).

⁸ *Datació que obtenim mitjançant dues analítiques radiocarbòniques i que ens marquen els límits cronològics del jaciment. La primera, practicada sobre el primer nivell d'amortització de l'obrador, ens situa en ple segle X: BETA-277765: edat radiocarbònica convencional: 1090±40 BP; Cal. AD (2 sigmes, 95%): 880-1020. Cal. AD (1 sigma): 900-1000. La segona, prové d'una mostra de carbons estreta del nivell d'amortització del forn-1, i ens marca el límit cronològic vers mitjan segle XII: BETA-333298: edat radiocarbònica convencional: 870±30 BP; Cal. AD (2 sigmes): 1050-1090; 1120-1140; 1150-1220. Cal. AD (1 sigma, 68%): 1160-1220. Cal fer notar l'heterogeneïtat de dates i la baixa probabilitat del primer sigma en la segona datació, qüestió que cal atribuir doblement al factor de calibratge i a la pròpia mostra, potser massa diversa, si bé recuperada*

són les millors, a causa de la forta erosió del pendent on es troba, fet que ha destruït completament qualsevol context que no constituïa una estructura negativa o a redós d'una veta de roca, podem distingir algunes transformacions en les estructures que conformen el jaciment que segurament modificaren la fisonomia del jaciment durant la seva vida útil. Fins ara, les estructures més significatives són els dos forns de planta aproximadament circular construïts a partir de retalls en el subsòl, amb la part interior revestida amb pedres lligades amb fang. Les seves dimensions són més aviat reduïdes, amb un diàmetre interior aproximat d'un metre. Malgrat les seves deficientes condicions de conservació, el forn 1 ens permet asseverar que es tracta de forns bicamerals de tiratge vertical, construïts amb una cambra de foc, a sota, amb materials més sòlids, i en la seva part superior, la cambra de cocció, possiblement bastida amb argila o tovots. De nou, malgrat les febles evidències, alguns fragments de graella recuperats del mateix forn ens permeten afirmar que, ambdues cambres, quedaven separades per aquesta, construïda amb fang, amb obertures per als gasos de mida variable i amb un gruix mínim de 12 cm. En tot cas, es tracta d'una tipologia de forns gens estranya per a cronologies dels segles X-XII, com testimonien el forn de Can Gambús 2 per al segle X (Artigues *et al.*, 2007), i els de Casampons o Cabrera d'Anoia per a cronologies immediatament posteriors (Padilla, 1984; Travé, 2009). Cal fer esment, addicionalment, a un retall de planta poligonal i de poca profunditat que s'associa al funcionament del forn 2 i que presenta diversos estrats de cendra i argila diferenciats, probablement vinculats a les successives neteges del forn.

Per altra banda, al llarg de la superfície excavada s'han documentat fins a vuit retalls de planta estreta i allargada i poca profunditat, practicats en els nivells d'argila que s'alternen de forma estratificada amb els nivells de roca, estructures que s'interpreten provisionalment com extraccions de la matèria primera necessària per al procés de producció de la ceràmica. De fet, una d'aquestes estructures (C-1) serà posteriorment amortitzada i modificada amb la finalitat de construir una cabana o cobert associat a diversos forats de pal i un fogar. Així mateix, i a tocar d'un dels forns, es troba una estructura de planta ovalada (O-1) excavada en el subsòl natural associada a tres petites cubetes i que presenta un clar nivell de circulació interior, vinculat a un bloc de dimensions considerables tallat amb l'objectiu de proporcionar una superfície plana i estable, un conjunt que es pot interpretar possiblement com un obrador o taller destinat a l'elaboració de les pastes i al modelat de les peces. Addicionalment, la presència d'un petit nivell de circulació adossat a la roca i d'un fragment de mur que amortitzen la zona ocupada pel forn 2 i el retall que se li associa podrien testimoniar l'existència d'alguna construcció destinada a tasques relacionades amb el taller, si bé amb les dades actuals resulta impossible afirmar amb seguretat a causa del nivell d'erosió que presenta aquesta zona del jaciment. No obstant això, cal esmentar la presència d'una sitja (E-6) excavada la campanya 2011 que podria associar-se a la possible existència d'un espai de treball ubicat en aquesta zona, ja que no és estrany en aquest tipus de tallers la presència d'estructures com aquesta amb potser finalitats específiques lligades al manteniment de l'argila en condicions d'humitat idònies per al modelat (Travé, 2009).

Finalment, les estructures exhumades fins el 2011 es completen amb un retall en forma de "L" (E-10) de dimensions

d'una única concentració de carbons. En tot cas i com expliquem més avall, és l'homogeneïtat del propi material arqueològic el que ens proposa un límit al segle XII, quelcom que, d'altra banda, no és aliè als resultats de la datació.

considerables aprofitant la inclinació del turó i que, a manca d'exhaurir la seva estratigrafia, sembla que hauria estat aprofitat com a tester. Un espai on ja s'hi han recuperat fins a 3.126 fragments ceràmics sense esgotar el seu primer estrat de reblliment.

Precisament, és l'ingent nombre de fragments d'atuals ceràmics el que caracteritza millor el jaciment. Efectivament, en les tres campanyes realitzades fins el 2011 s'han pogut recuperar fins a 20.473 fragments de ceràmica tot i que aproximadament la meitat es troben fora de context estratigràfic, atès que provenen dels nivells d'erosió que cobreixen el jaciment a causa de la construcció de terrasses de vinya i a la pròpia inclinació del vessant. Formalment, es tracta d'un registre que presenta una gran homogeneïtat pel que fa a la tipologia de les peces on, a part d'olles de llavi arrodonit, vora exvasada i cos globular i cossis de parets rectes o lleugerament corbes i vora reentrant, destaquen especialment tres tipologies bàsiques de gerres que dominen aproximadament el 70% de la producció del jaciment. Es tracta, en el primer dels casos, de gerres de grans dimensions, d'un sol vessador, sense nansa i amb parets amb gruixos superiors al centímetre. Els altres dos casos presenten un cos similar entre ells, caracteritzat per la seva tendència globular i una alçada mitja d'uns 15 cm. Ambdues formes presenten una vora afegida amb posterioritat i clarament diferenciada, fos d'un sol vessador en un cas, o de quatre en l'altre, formant les ja conegudes gerres tetralobulades. Per altra banda, i a falta de finalitzar els estudis ceràmics, cal destacar que vora el 90% de les peces del jaciment són modelades a torneta amb la inclusió de la vora amb posterioritat. Pel que fa a les coccions, també cal destacar que les peces cuites en ambients reductors arriben fins el 84% de la producció documentada, restant el següent 16% que interpretem com a defectes de coccio, quelcom de gens estrany en un taller d'aquestes característiques. En qualsevol cas, es tracta d'unes produccions ceràmiques ben conegudes en altres jaciments catalans datats dels segles X-XI, com per exemple Olèrdola (Roig, 2003-04), l'Església vella de Sant Menna (Roig *et al.*, 1997) o la Plaça del Doctor Guardiet de Rubí (Sánchez, 2000).

CONCLUSIONS

És necessari concloure aquest text amb una petita reflexió que depassa l'àmbit de les estructures dels jaciments aquí exposats i que els posa en relació entre ells i amb un fenomen històric més extens: la creació de les senyories.

Efectivament, s'emplacen geogràficament en un comtat de nova creació al segle X (Gibert, 2011), cronologia coincident, per altra banda, amb la fundació d'ambdós tallers i el procés de concentració de la propietat i el domini de la terra que es venia efectuant als comtats catalans durant aquest període (Martí, 1997). Aquest procés es farà palès en la formació de dominis de considerables dimensions en el mateix territori que engloba ambdós jaciments, com els dos grans alous comtals que l'any 992 Ramon Borrell alienava i que ocupaven pràcticament els termes municipals actuals de Súria i Callús (Ordeig, 1999, doc. 1635). Creiem que els tallers excavats no són aliens a aquesta dinàmica, ans el contrari, ja que les seves característiques especialitzades i la seva creació *ex novo* en aquest moment responen clarament a iniciatives senyoriales destinades a cobrir les pròpies necessitats dels seus dominis, per una banda, i molt probablement a generar els primers monopolis de mitjans de producció, per una altra.

Així, cal destacar el caràcter especialment complex d'una farga ubicada en un territori que no és aparentment ric en metalls, o el d'un taller de ceràmica que produeix majoritàriament

unes tipologies ceràmiques, com les gerres tetralobulades, poc representades en contextos arqueològics estrictament camperols i, per contra, ben conegudes en centres de poder com castells, esglésies i ciutats, com Barcelona (Beltrán, 2006).

D'altra banda, els ben coneguts monopolis feudals o banalitats que es documenten especialment a partir de la segona meitat del segle XI i, sobretot, al segle XII, apareixen als textos com a resultats ja acabats d'un més que probable llarg procés social, que, per ara, tan sols sembla documentar-nos en els seus precedents l'arqueologia mitjançant la materialitat de jaciments com les Feixes de Monistrol, Cal Tíco o el també esmentat més amunt del Collet de les Caixes.

Concloent, serà l'arqueologia qui haurà d'aportar les dades més significatives i acurades mitjançant futurs treballs que, sumats als ara ressenyats, hauran de permetre entendre el procés de creació de les senyories i tot el seu esquema productiu basat en la complexa combinació de dominis directes, tinences i jurisdiccions en el seu procés de desenvolupament. Un procés en el que les innovacions en les formes productives i en les relacions que se'n deriven, com els tallers aquí exposats, de ben segur que hi jugaren un paper més decisiu del que fins ara hem conegut.

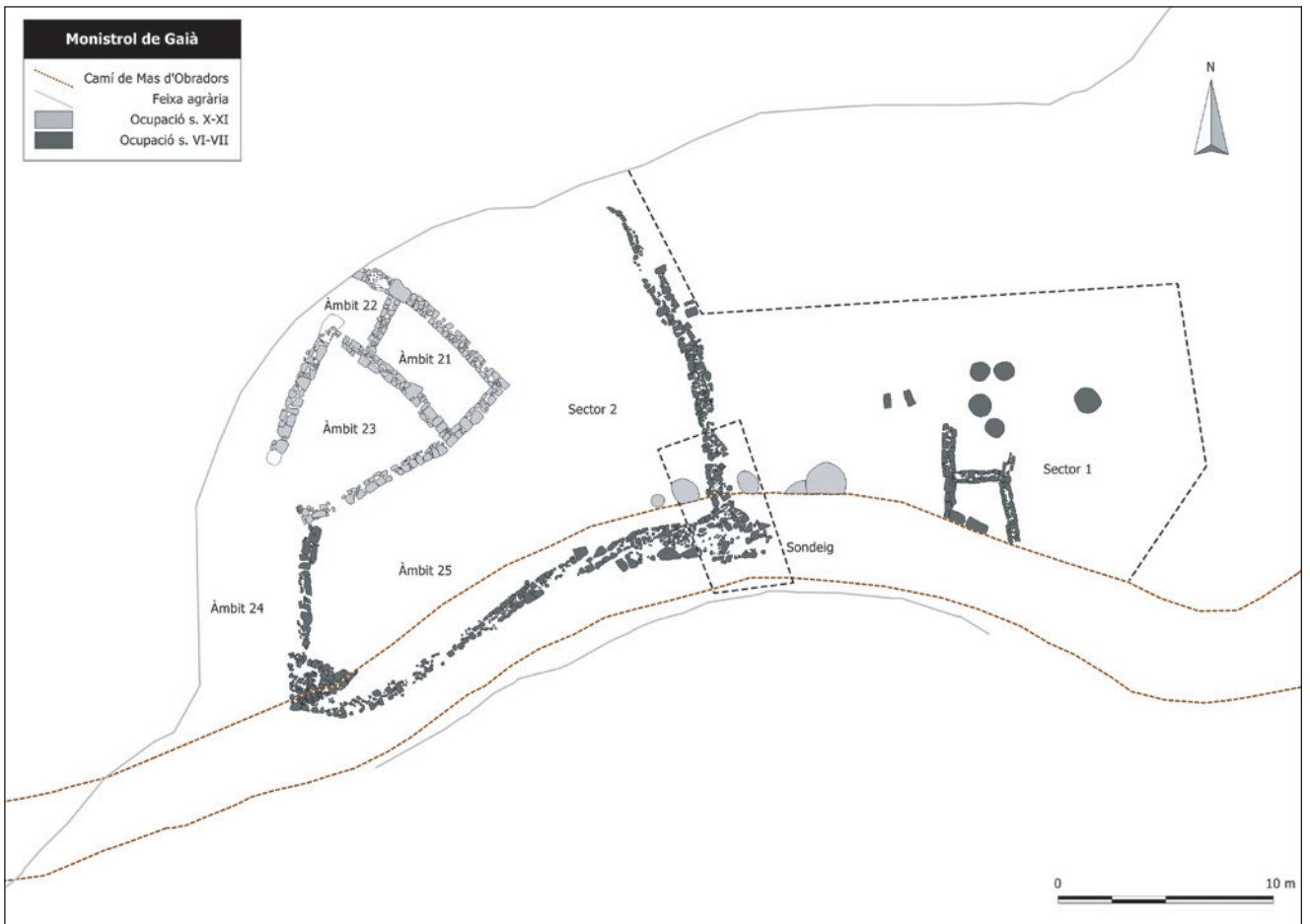

Figura 1: Planta del jaciment de les Feixes de Monistrol (campanyes 2008-2011) amb indicació de les estructures documentades en relació a les dues fases genèriques detectades. No figuren les estructures localitzades en l'interior dels àmbits a l'espera del seu aixecament topogràfic. (Folch, C.; Gibert, J.; Gonzalo, X.)

Figura 2: Planta del jaciment de Cal Ticó (campanyes 2008-2011) amb indicació de les estructures documentades en relació al sector. (Cantoni, G.; Folch, C.; Gibert, J.; Gonzalo, X.)

BIBLIOGRAFIA

- ARTIGUES, Pere Lluís; BRAVO, Pilar; HINOJO, Emiliano. «Excavacions arqueològiques a Can Gambús 2, Sabadell (Vallès Occidental)». *Tribuna d'Arqueologia* 2006, (2007), Barcelona, p. 111-140.
- BELTRÁN, Júlia. «Los contextos altomedievales de la Placa del Rei de Barcelona: la cerámica de tradición carolingia (siglos IX---X)». *Quarhis*, 2, (2006) p. 108-139.
- BENET, Albert. «El Bages nucli de vida monàstica de tradició visigòtica?». *Dovella*, 4 (1982), p. 12-19.
- FARÍAS, Víctor. «Les ferreries al nord-est de la Catalunya Vella (segles XI-XIV). Una contribució a l'estudi d'una institució senyorial». A: *Actes del 6è Curs d'Arqueologia d'Andorra. L'obtenció del ferro pel procediment directe entre els segles IV i XLX*, (2001). Andorra: Ministeri de Cultura, p. 35-62.
- FOLCH, Cristian; GIBERT, Jordi (2009). *Memòria de les prospeccions arqueològiques a la vall del Cardener, campanya 2006*. Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Generalitat de Catalunya.
- FOLCH, Cristian; GIBERT, Jordi. «Arqueologia, documentació escrita i toponímia en l'estudi de l'Alta Edat Mitjana: els casos dels topònims *pharus*, *monasterium* i *palatium*». *Estrat Crític*, 5. *Actas de las III Jornadas de Jóvenes en Investigación Arqueológica (JIA 2010)*, volum II, (2011-a), Bellaterra, p. 364-377.
- FOLCH, Cristian; GIBERT, Jordi. «El Collet de les Caixes (Navàs, Bages): una ferreria de l'Edat Mitjana (segles XI-XII)». A: ACRAM (2011-b). *IV Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya, Tarragona, 2010*, p. 823-830.
- FOLCH, Cristian; GIBERT, Jordi. «Cal Ticó (Castellnou de Bages): un centre productor de ceràmica de l'alta edat mitjana (segles X-XI)». A: ACRAM (2011-c). *IV Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya, Tarragona, 2010*, p. 689-695.
- FOLCH, Cristian; GIBERT, Jordi. MARTÍ, Ramon. «Hábitat y sociedades rurales en Catalunya (siglos VI-XI): toponímia, documentación y arqueología». A: SÉNAC, Philippe [dir.] (2010). *Villa 3: Historia y arqueología de las sociedades del valle del Ebro (ss. VII-XI)*. Toulouse: CNRS/Université de Toulouse 2-Le Mirail, p. 125-155.
- FOLCH, Cristian; GIBERT, Jordi. MARTÍ, Ramon. «Primeres campanyes al conjunt arqueològic de Monistrol de Gaià (Bages)». A: ACRAM (2011). *IV Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya, Tarragona, 2010*, p. 95-100.
- FOLCH, Cristian; GIBERT, Jordi. MARTÍ, Ramon. (2012). «Ocupació i organització del territori a la Catalunya central a l'Alta Edat Mitjana. Recerques arqueològiques del grup OCORDE». A: *1es Jornades d'Arqueologia de la Catalunya Central, Manresa, 2010*, p. 117-122.
- GIBERT, Jordi (2011) *L'alta edat mitjana a la Catalunya Central (segles VI-XI). Estudi històric i arqueològic de la conca mitjana del riu Llobregat*. Universitat Autònoma de Barcelona, tesi doctoral inèdita, Bellaterra.
- LLINÀS, Joan; MERINO, Jordi; MIRÓ, Manel; MONTALBÁN, Carme; PALAHÍ, Lluís; SAGRERA, Jordi (1998). *La Peralada ibèrica i medieval segons l'arqueologia. Les excavacions de 1989 a 1995*. Figueres: Institut d'Estudis Empordanesos.
- MARTÍ, Ramon. «L'alou a la documentació catalana d'època comtal: solució d'un problema historiogràfic genèric», *La vida medieval als dos vessants del Pirineu. Actes del 4t Curs d'Arqueologia d'Andorra, 1994, (1997)* Andorra, p. 28-60.
- MARTÍ, Ramon; COLOMER, Jordi (2002). *Memòria del projecte arqueològic: prospeccions als monistrols del Bages (setembre-novembre, any 2002)*. Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya.
- MARTÍ, Ramon; COLOMER, Jordi. «Monasteriola, petits monestirs d'antiga fundació». A: *IV Jornades d'Arqueologia Medieval del Maresme. Els monestirs medievals (2007)*. Mataró: Grup d'Història del Casal, (2011) p. 84-96.
- OLLICH, Imma. «Formes i decoració de la ceràmica grisa medieval procedent del jaciment de "L'Esquerda" (Barcelona)». A: Riu, Manuel. [dir.] (1984) *Ceràmica grisa i terrissa popular de la Catalunya medieval. Acta Mediaevalia, Annex 2*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 81-97.
- OLLICH, Imma; ROCAFIGUERA, Montserrat. «L'evidència arqueològica. El treball dels metalls a l'Esquerda, a l'època ibèrica i medieval». A: OLLICH, Imma; AMBLÀS, Oriol; OCAÑA, Maria; ROCAFIGUERA, Montserrat; GOULA, Carme (2006). *Desperta ferro! Vida quotidiana, treball, comerç i guerra a l'Esquerda. Catàleg dels metalls del Museu Arqueològic de l'Esquerda*. Roda de Ter: Museu Arqueològic de l'Esquerda, p. 15-31.
- ORDEIG, Ramon (1999). *Catalunya Carolíngia, volum IV. Els comtats d'Osona i Manresa*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- PADILLA, José Ignacio. «Contribución al estudio de las cerámicas grises catalanas de época medieval: el taller, los hornos y la producción de Casampons». A: Riu, Manuel. [dir.] (1984). *Ceràmica grisa i terrissa popular de la Catalunya Medieval, Acta Mediaevalia, Annex 2*, Barcelona: Universitat de Barcelona .
- ROIG, Jordi; COLL, Joan Manel; MOLINA, Josep Anton. «Ceràmica d'època carolíngia i comtal al Vallès». A: Lacuesta, Raquel [coord.] (1997). *Ceràmica medieval catalana. Actes de la taula rodona celebrada a Barcelona els dies 15 i 16 de novembre de 1994, Quaderns científics i tècnics 9*. Barcelona: Diputació de Barcelona, p. 37-62.
- ROIG, Jordi. «Primeres dades sobre la ceràmica medieval d'Olèrdola (Alt Penedès) », *Del Penedès*, 7, (2003-04), p. 51-64.
- SÁNCHEZ, Eduard. «La ceràmica alt-medieval de la plaça Doctor Guardiet de Rubí». A: ACRAM (2000). *I Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna de Catalunya*. Igualada p. 124-128.
- SANCHO, Marta (1997). *Ipsa fabricata: estudi arqueològic d'un establiment siderúrgic medieval*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- SANCHO, Marta. «El hierro en la Edad Media: desarrollo social y tecnología productiva». *Anuario de Estudios Medievales*, 41/2, (2011), p. 645-671.
- TRAVÉ, Ester (2009). *Producció i distribució d'una terrisseria medieval: Cabrera d'Anoia*, Tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona.
- VIGUÉ, Jordi [dir.] (1984). *Catalunya Romànica, XI. El Bages*. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana.